

ОСОБИСТІСНА АКТИВНІСТЬ ЯК ОСНОВА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРА

Анотація. Прищеп Світлана Михайлівна. *Особистісна активність як основа життєдіяльності школяра.* У статті розкривається сутність поняття «особистісна активність»; аналізуються різні напрями у педагогіці, які поєднують чи виділяють як окремі поняття «активність» та «діяльність»; виділяються головні ознаки, види та структурні компоненти активності; окреслюють основні чинники, які впливають на активність особистості. Також доводиться актуальність проблеми особистісної активності учня.

Ключові слова: активність, діяльність, види активності, особистісна активність.

Постановка проблеми. Вже сьогодні існує потреба будувати нову теоретичну модель особистості, яка б дозволила з'ясувати її цілісність, сутнісні характеристики, виокремити особистість як систему самостійну внутрішньо та водночас тісно взаємопов'язану з іншими системами такими, як: суспільство та оточуюче середовище. Процеси зростання відкритості суспільства, зміни у розумінні співвідношення матеріальної та духовної активності особистості – все це сприяє до більш актуального розгляду проблеми особистісної активності школяра.

Споконвіку спостерігалася боротьба двох систем: колективізму та індивідуалізму, які постійно витісняли одна одну. Справа в тому, що традиція індивідуалізму, яка була присутня в західній цивілізації і традиція колективізму – в українському суспільстві, виражали абсолютно різні погляди стосовно суспільних проблем та мали свої чітко окреслені особливості.

Спільну рису колективних систем можна окреслити словами дослідниці Н. Анікеєвої „свідому організацію продуктивних сил суспільства для виконання певного соціального завдання” [2, с.21]. Ідеологи таких систем свідомо принижували значення особистісної активності, посилаючись на те, що особистість не завжди прагне до суспільної мети.

Тут і зароджується конфлікт між індивідуальною і колективною свободою. Усі види колективізму прагнуть організувати суспільство в цілому, підпорядкувати всі його ресурси задля досягнення єдиної мети і, як правило, відмовляються визнавати будь-які сфери автономії, де особистість та її активність є самоцінними. Зрештою, за таких умов особистісна автономія якщо й існує, то лише формально.

Власне, саме через низку даних причин, проблема особистісної активності набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особистісна активність є фундаментальною і водночас складною проблемою філософських, соціологічних, психологічних, педагогічних досліджень. Пильну увагу їй приділяли такі філософи та соціологи, як Г. Ареф'єва, Є. Головаха, Н. Соболева, Т. Титаренко; психологи та педагоги: К. Абульханова-Славська, М. Боришевський, О. Киричук, О. Коберник, О. Конопкін, В. Лозова, С. Собко.

Абульханова-Славська К. зазначає, що особистісна активність є спосіб організації життя людини на основі її потреб. На думку О. Коберника [7], особистісну активність

можна розглядати як здатність до самостійного вибору у майбутньому. О. Киричук пов'язує активність із життєвими планами, спрямуваннями, ідеалами.

Мета статті – з'ясувати сутність особистісної активності та виділити особливості особистісної активності школярів.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних наукових працях активність як наукова категорія досліджується в різних аспектах: біологічному, психологічному, соціологічному. Так, у біологічному аспекті вона розкривається в зв'язку із пристосуванням організму до оточуючого середовища, як реакція на подразнення зовнішнього середовища. Розкриттю сутності активності сприяє логіко-семантичний аналіз поняття. З цією метою було проаналізовано статті словників, енциклопедій.

Слово “активність” походить від латинського “actīvus” і означає діяльну участь у будь-чому, енергійну діяльність. У окремих словниках тлумачення слова “активність” немає, але є визначення “активний”: діяльний, енергійний, протилежний до слова пасивний, діяльна, енергійна, ініціативна – про людину, її поведінку, ставлення до оточуючого, до того, що відбувається, таку, котра прагне до участі у всьому, виявляє себе в діяльності, в діях.

Великий тлумачний словник сучасної української мови подає таке визначення: “активність – енергійна діяльність, діяльна участь у чому-небудь” [5, с. 12]. Поняття “активність” у Словнику іншомовних слів означає посилену діяльність або діяльний стан”.

У “Педагогічній енциклопедії” Г. Костюк відрізняє активність у загальному біологічному значенні і активність людини як її важливу рису – “здатність змінювати оточуючу діяльність у відповідності з власними потребами, поглядами, цілями. Як особливість особистості людини активність знаходить вияв у енергійній, ініціативній діяльності в праці, навчанні, громадському житті, в різних видах творчості” [9, с. 9].

Відомий педагог С. Гончаренко визначає активність особистості як здатність до діяльності перетворити навколишнє середовище й саму себе на основі матеріальної і духовної культури”.

Активність особистості виявляється в різноманітній діяльності, спрямована на зміну, перетворення навколишнього світу, а також власних якостей (самовиховання).

Жоден із чинників (макрочинники – об'єкти, явища, відносини, обставини, що впливають на життєдіяльність великої групи людей, яка проживає у різних країнах; мезочинники – умови й обставини життєдіяльності людини і соціальної групи, до якої вона належить: ідеологія, духовно-моральні відносини, моральні норми та цінності; мікрочинники – матеріальні, побутові умови життя людини, її найближчого соціального оточення) не буде успішно реалізовуватися та працювати на формування і розвиток особистості, якщо не буде центрального чинника – активності особистості – внутрішньо-зовнішнього чинника.

Саме він керує і регулює всіма іншими. Його можна виразити однією формулою, уже нам відомою, – “Я САМ”, що виражається в “Я – концепції” творчого саморозвитку особистості.

Саме активність допомагає людині вирішувати різноманітні питання, діяти впевнено у будь-яких ситуаціях, постійно брати на себе відповідальність.

Основні погляди дослідників щодо поняття “особистісної активності” наведемо у таблиці 1.1.

Таблиця 1.1.

Основні погляди дослідників щодо поняття “особистісної активності”

№ з/п	Дослідник	Визначення поняття “особистісна активність”
1	Артем’єва Т.	міра зусиль, що застосовується особистістю для реалізації значущих потенційних можливостей [3, с. 169].
2	Абульханова-Славська К.	притаманний особистості спосіб організації життя, регуліції та саморегуляції на основі інтеграції потреб, здібностей, відношень особистості до життя, з одного боку, і вимог до особистості суспільства, з іншого [1, с. 110 – 134].
3	Міславський Ю.	прояв ініціативності, цілеспрямованості, самостійність у вчинках, діяльності, праці [8, с. 155].
4	Киричук О.	пов’язує з життєвими планами, спрямуваннями, ідеалами [6].

Аналізуючи подані дефініції у таблиці можна стверджувати, що активність має особистісний рівень, спосіб задоволення потреб, це – особистість, яка змінює, перетворює потреби згідно власним позиціям.

Варто зазначити, що в педагогіці існує два напрями, які розглядають ототожнення понять “активність” та “діяльність”. Активність у багатьох дослідженнях виступає якісною характеристикою діяльності. Такого погляду дотримується І. Харламов, який доводить, що активність як характеристика діяльності може мати більший чи менший вияв активності, іншими словами активність постає показником рівня діяльності. Подібної думки дотримується В. Коган, він вважає, що поняття “діяльність” на основі аналізу особистості, як конкретної діяльності, не повинно виступати як синонім до поняття “активність”.

Існує ще один напрям, який розглядає поняття “активність” та “діяльність” є тотожними. Як стверджує один із представників цього напрямку П. Кряжев, що активністю є такою діяльністю, в якій гармонійно переплітаються мотив і мета. Аналогічно доводить О. Киричук: “Активність людини є її діяльність; активність і діяльність як поняття рівні за обсягом і можуть бути синонімами” [6, с. 22].

На нашу думку, активність особистості це і є її діяльність, адже у діяльності людина проявляє певний рівень своєї активності.

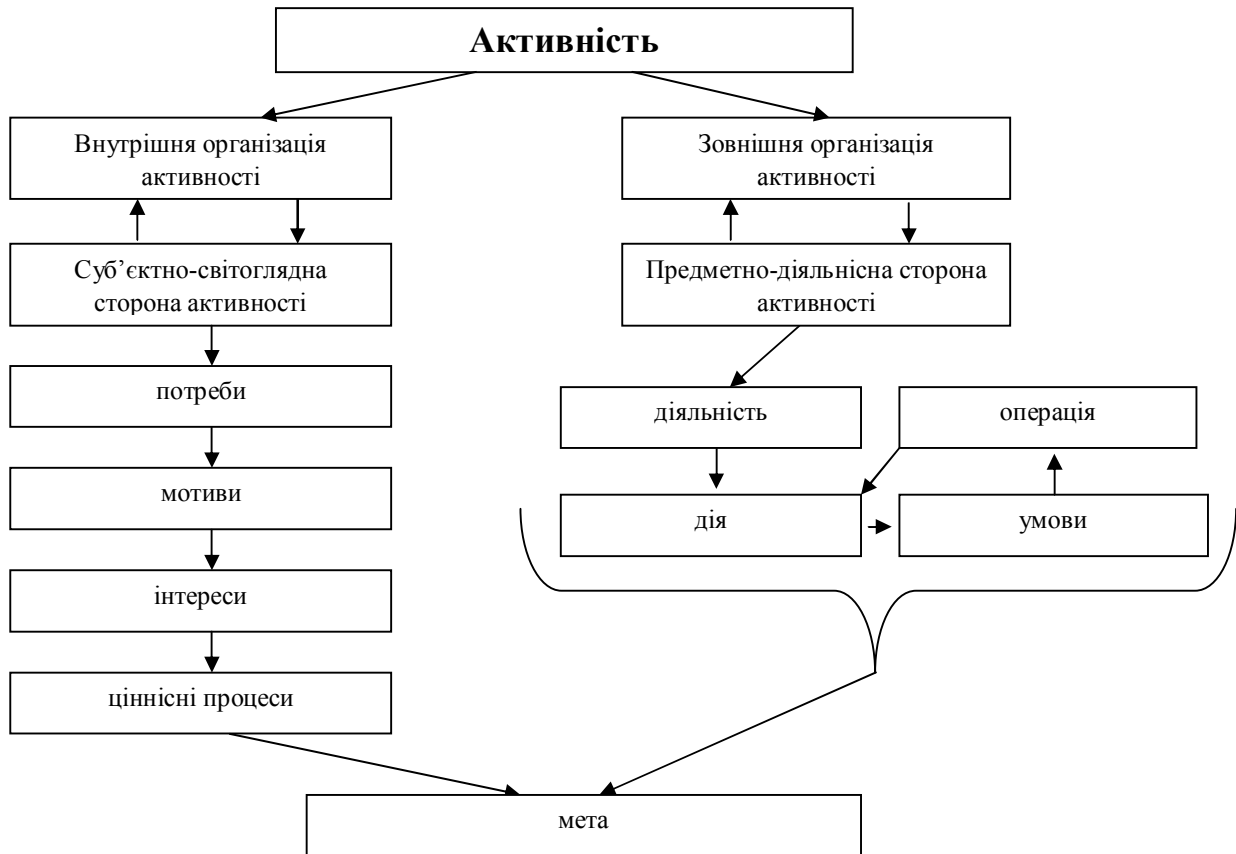
Особистісна активність має певні характеристики: відповідальність, ініціативність, стійкість, тобто, тим самим можна стверджувати, що активність має особистісну основу: не лише виражає потреби, але й їм відповідає.

Опрацювання та аналіз літератури свідчить, що не лише педагоги досліджували сутність поняття “активності”, але й зарубіжні та вітчизняні психологи внесли в дану проблему свою частку роботи. Наприклад, австрійський психолог З. Фрейд пояснює активність особистості природними, вродженими особливостями організму.

Не погоджується з думкою З. Фрейда Ю. Міславський, який вважає, що при такому підході активність виступає як явище, яке не дає особистості проявити свій людський початок.

Розглядаючи активність як діяльний стан суб'єкта А Петровський наголошує, що існує внутрішня організація активності, тобто, відношення людини до світу та зовнішня організація активності, тобто, процеси поведінки [4].

Рис. 1. Зовнішні та внутрішні складові активності.

Всі ці складові зовнішньої та внутрішньої організації особистісної активності взаємодіють між собою, взаємодоповнюють одне одного.

З вище написаного можна виділити найбільш суттєві ознаки поняття “активність”, що вони містять у собі:

- кількісні та якісні характеристики рівня інтенсивності протікання процесу або будь-якої взаємодії;
- кількісну і якісну характеристику потенційних можливостей суб'єкта до взаємодії;
- уявлення про витоки будь-якого процесу або взаємодії, яке виходить із внутрішніх протиріч суб'єкта, опосередкованих впливом зовнішніх.

Підводячи підсумок варто зазначити, що особистісна активність – самостійна категорія, є змінною, набутою, а не вродженою якістю людини, ось тому активність піддається формуванню та подальшому розвитку, тобто, прагнення розширювати сферу своєї діяльності, здатність нести в собі потенціал енергії, сили, творчості.

Активність як особлива риса особистості постійно змінюється на певних рівнях життєдіяльності, тому можна зазначити наступні види особистості, що наведено в таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

Види активності

№ з/п	Види активності	Визначення
1.	Психічна активність	співставляється у психофізіологічних дослідженнях з активованістю (індивідуальним рівнем активації).
2.	Когнітивна активність	особлива роль пов'язується з отриманням когнітивного результату, який переживається людиною як почуття задоволення від отриманої інформації.
3.	Розумова активність	центральне ядро якої складають когнітивні функції та процеси, у тому числі прагнення до різноманітності, допитливості.
4.	Інтелектуальна активність	розумова діяльність, яка розгортається у своєрідних умовах, компонентами якої інтелектуальні та мотиваційні фактори.
5.	Творча активність	здатність суб'єкта до внутрішнього “довільного” ціле покладання.
6.	Пізнавальна активність	стан готовності до позитивної діяльності, близький до рівня потреб у ній, допитливість.
7.	Поведінкова активність	проявляється в різних виявах поведінки людини.
8.	Комунікативна активність	проявляється в ситуації спілкування, визначається соціальними функціями людей.
9.	Трудова активність	взаємопов'язана з інтелектуальними та розумовими процесами.
10.	Соціальна активність	ступінь прояву сил, можливостей і здібностей людини як члена соціуму
11.	Надситуативна активність	активність суб'єкта, який виходить за рамки ситуації.

З аналізу таблиці 1.2. видно, що деякі види активності дещо видозмінені (психологічна, розумова, інтелектуальна, пізнавальна) і повторюються. У нашому дослідженні ми будемо виділяти види активності за сферами розвитку: фізичну, інтелектуальну, соціальну і духовну.

На нашу думку фізична активність окреслює певний рівень рухових навиків і умінь, фізичних якостей кожного школяра; інтелектуальна активність – здатність школяра мислити, відображає його готовність та прагнення до розумової діяльності; соціальна активність – виокремлення власної індивідуальності кожного школяра, підготовка до вибору свого місця у соціальному середовищі; духовна активність – розкриває сутність морально-духовних цінностей кожного школяра, реалізується у самооцінюванні власних вчинків, які відображають ставлення до своїх рідних, близьких та оточуючих людей.

Наше ставлення до оточуючого світу проходить через почуття, емоції, тому варто зазначити, що особистісна активність ґрунтується на емоційній структурі, отже висуває людину у різні види діяльності. Таким чином можна у структурі активності виділити декілька компонентів:

– ціннісно-мотиваційний – характеризує особистість з точки зору її ставлення до оточуючого середовища; ставлення людини до предмету та процесу діяльності, вибір поведінки, орієнтація на цінності задля задоволення потреб. Тим самим здійснюється поділ на внутрішню (особисті запити та норми) та зовнішню (реалізації вчинків особистості в різних ситуаціях життєдіяльності) структуру особистісної активності;

– когнітивний – пізнання соціально-моральних норм, що регулюють поведінку; становлення узагальненої етичної свідомості: створення образу “своїх”) якостей, зовнішності, соціальної значущості, самосвідомості; вдосконалення життєвого досвіду особистості; [10, с. 62].

– практико-діяльнісний – здатність завдяки особистісної творчості постійно розширювати свої знання, уміння та навички.

Варто зазначити, що ціннісно-мотиваційний, когнітивний, практико-діяльнісний компоненти тісно взаємодіють між собою, а не діють окремо. Це дає можливість глибше пізнати сутність особистісної активності.

Можна із впевненістю сказати, що особистісна активність як особлива форма активності особистості характеризується позитивним досягненням якогось результату з метою отримання результату задоволення. За допомогою особистісної активності підлітки можуть знаходити предмети, ситуації задоволення власних різного виду потреб.

Взагалі, особистісна активність є своєрідною характеристикою школяра, яка відображає його внутрішній світ, прийняття моральних цінностей та індивідуальні особливості.

Однією із важливих ознак суб'єкта і його активності є здатність оволодіння цілісними способами діяльності, усією сукупністю її умов, об'єктивних і суб'єктивних засобів її реалізації, що і дає можливість визнати за особистістю статус суб'єкта. Така особистість інтегрує зовнішні та внутрішні умови діяльності індивідуальним й цілісним способом, оптимальним психологічно і соціально. Особистість, як суб'єкт діяльності, забезпечує контроль за цілісним ходом останньої з урахуванням своїх цілей і зовнішніх вимог, забезпечує всі умови, необхідні і достатні для досягнення результату за встановленими нею самою ціннісними критеріями [10, с.64].

Висновки. На основі аналізу психолого-педагогічних джерел можна стверджувати, що у даний час існують складні рівні та форми прояву особистісної активності, які спричинені історичною ситуацією, культурно-етнічними характеристиками, індивідуальними особливостями.

На нашу думку, сьогодні проблема людського чинника в умовах гуманізації суспільства та пошуку шляхів вдосконалення людини, робить значною і проблему особистісної активності.

Вважаємо, що людська активність, полягає в тому, що особистість сама перебуває в русі, вбирає в себе велику кількість динамічних проявів, виявляє свою власну динаміку в різних видах діяльності.

Література

1. Абульханова-Славская К. Активность и сознание личности как субъекта деятельности // Психология личности в социалистическом обществе. Активность и развитие личности. – М.: Наука, 1989. – с. 110 – 134.

2. Аникеева Н. Развитие потребности в общении – одна из важнейших формирования личности // Формирование потребности личности в общении. – Новосибирск, 1981. – с. 21.

3. Артем'єва Т. Развитие личности и ее способностей // Проблемы психологии личности. – М.: Наука, 1982. – С. 169 – 172
4. Петровский А. Введение в психологию / Под общ. ред. проф. А. Петровського. – Москва: Издательский центр «Академия», 1996. – 496 с.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови [уклад. В. Бусел]. – К.: Ірпінь ВТФ «Перун», 2002. – 1440 с.
6. Киричук О. Формування в учнів активної життєвої позиції / Киричук О.– К.: Рад. школа, 1983. – 136 с.
7. Коберник О. Життєва активність учнів сільської школи: зміст, складники та індикатори // Педагогіка і психологія. – 2000. – №4. – С. 51 – 60.
8. Миславский Ю. Саморегуляция и активность личности в юношеском возрасте / Ю. Миславский. – М.: Педагогика, 1991.– 151 с.
9. Педагогическая энциклопедия. В 4-х томах. – М.: Сов. энциклопедия, 1964. – Т. 1. 831 с.
10. Собко С. Формування особистісної активності майбутніх учителів фізичного виховання у поза аудиторній діяльності: дис...канд. пед. наук: 13.00.07 / С. Собко. – Кіровоград, 2006. – 255 с.

Аннотація. *Прышчэпа Светлана Михайловна. Личностная активность как основа жизнедеятельности ученика. В статье раскрывается суть понятия «личностная активность»; анализируются разные направления в педагогике, которые сочетают или выделяют как отдельные понятия «активность» и «деятельность»; выделяются главные признаки, виды и структурные компоненты активности; очеркиваются основные факторы, которые влияют на активность личности. Также доказывается актуальность проблемы личностной активности.*

Ключевые слова: *активность, деятельность, виды активности, личностная активность..*

Annotation. *Pryschepa Svitlana Mykhailivna. Personal activity as a special sphere of pupil's activity. The article reveals the essence of the concept "personal activity", examines various trends in pedagogy, which are combined or distinguished as separate concepts "activity" and "action"; highlights the main features, forms and structural components of the activity; outlines the key factors which affect the activity of the individual. Also has personal problem actuality of student activity.*

Keywords: *activity, "action", personal activity, types of activities.*